

Novák Tamás: Migrációs kockázatok, várható folyamatok – Nyugat Balkán

A Nyugat-Balkán országaiból az elmúlt két és fél évtizedet tekintve (Jugoszlávia felbomlási folyamatával párhuzamosan) időről-időre felerősödő kivándorlási hullámra került sor. Ezen hullámok konkrét kiváltó okai és a leginkább érintett országok köre változott, de a kifelé irányuló migrációs nyomás összességében magas szinten állandósult. A legfontosabb, folyamatosan fennálló *push* faktorok széleskörűek, s némileg eltérő hangsúlyokkal, de a térség összes országára jellemzőek. Ezek alapvetően gazdasági jellegűek, azonban nagyon könnyen kiegészülhetnek politikai-etnikai színezetű tényezőkkel. A legfontosabb elemek: (1) A Nyugat-Balkán gazdasági folyamatainak hosszú távú kedvezőtlen adottságai (tőkehiány, munkanélküliség); (2) Az európaizációval kapcsolatos nehézségek, s ezekhez kötődően a belpolitikai konfliktusok (alapvetően az EU-tagság perspektívájának gyengesége) (3) a demográfiai folyamatokhoz kötődő gazdasági problémák és erősödő politikai kockázatok (4) működésképtelen állami struktúrák (*failed states*) a térségben (Bosznia-Hercegovina, Koszovó). Fontos megjegyezni, hogy a Nyugat-Balkán népességnek kulturális, szokásbeli jellegzetességei eltérnek a jelenlegi migrációs hullámban résztvevők többségétől, ezért nehezen vethető össze egymással a két folyamat konkrét hatása a fogadó országok társadalmára és munkaerő piacára.

Ezen problémák megoldása¹ a térség gondjainak nemzetközi integrációs stratégiai alapon történő kezelésének hiányában nem lehetséges, s ezért a migrációt ösztönző tényezők nem gyengülnek, sőt az idő előrehaladtával folyamatosan erősödnek.² Vagyis a jelenlegi migrációs szintek az egyes nyugat-balkáni országokból a közeljövőben (3-5 éves távlatban) elkerülhetetlenül fennmaradnak, sőt előre nem látható térségbeli politikai események bekövetkezése esetén jelentősen felerősödhetnek egy-egy ország esetében.

A Nyugat Balkán a nemzetközi migrációval kapcsolatban két aspektusból jelenik meg. Egyrészt, mint kibocsátó ország-csoport, másrészt, pedig mint tranzitút a más térségekből érkezők számára. Az utóbbi években ez utóbbi szerep egyértelműen erősödött, ugyanakkor továbbra is jelentős a térségbeli menedékkérők száma, sőt 2015 első felében mind számarányát, mind pedig abszolút nagyságát tekintve jelentősen nőtt a Nyugat-Balkán egyes országaiból érkezők száma. Az EU országaiba irányuló beáramlás lényegében az összes térségbeli országot érinti, de legdinamikusabb immár lényegében másfél évtizede Albániából

¹ A megoldatlan problémák már hosszú, több, mint 20 éves múltra tekintenek vissza, aminek néhány oka a következő: a térség EU-bővítésével kapcsolatos elkötelezettség hiánya az EU részéről (a további bővítés politikai leértékelése – „...elnökségem alatt a Nyugat-Balkán országaival zajló tárgyalások természetesen folytatódnak, és fenn kell tartani számukra az európai perspektívát, de semmilyen bővítésre nem kerül sor a következő öt évben...” Jean-Claude Juncker ígérete az EU Bizottságának elnöki posztjáért folytatott verseny során 2014-ben. További részletek: <http://juncker.epp.eu/my-priorities>; Egyes tagállamok politikája (Görögország névvitája a Macedón Köztársasággal); Az USA térséggel kapcsolatos politikai érdektelensége

² Csak két, a téma legfontosabb aspektusait átfogó elemzésre utalva: Edward P. Joseph and Janusz Bugajski: *Long March to Brussels. Why NATO and the EU Must Reopen Their Doors to the Balkans?* Foreign Affairs, 26 June, 2014; és Michael Haltzel: *The Chance for a Multi-Ethnic Bosnia*, The World Post, 30 October 2014. http://www.huffingtonpost.com/michael-haltzel/the-chance-for-a-multieth_b_6070250.html

és Koszovóból. Ami a menedékkérők kibocsátó ország szerinti megoszlását illeti, jól látható, hogy a nagyobb abszolút számok mögött az elmúlt három év első féléveit összehasonlítva emelkedett a Nyugat Balkán két legveszélyeztetettebb régiójából, Albániából és Szerbiából/Koszovóból érkezők aránya. 2015 első felében pl. a Németországban menedéket kérők 20%-a Koszovóból, 15%-a pedig Albániából érkezett, a volt jugoszláv tagköztársaságokból érkezők 42%-át tették ki az összes menedékkérelemnek. Ez egyben azt is jelzi, hogy a kivándorlási szándék a volt Jugoszlávia nem EU-tag országaiból, s igen magas szinten stabilizálódik, s lényegében az összes családot kisebb-nagyobb mértékben érinti.

1. táblázat

Menedékkérők aránya származási ország szerint 2013/14/15 első félévében az EU-ban (az összes %-ában)

	2013. I-VI	2014. I-VI	2015. I-VI
SzírIA	7	14	14
Afganisztán	6	6	11
Irak	5	7	10
Pakisztán	5	4	3
Szerbia/Koszovó	6	4	14
Szomália	4	3	2
Albánia	2	3	5

Forrás: Migration Policy Debates, No. 7. 2015. szeptember, OECD. p 7.

Az utóbbi hónapok fejleményei némiképpen háttérbe szorították a nyugat-balkáni exodust, de ennek jelentőségéről és folyamatosan magas szintjéről nem szabad megfeledkezni. Az utóbbi évek erősödő migrációs trendje a Nyugat-Balkánról azt is jelzi, hogy a térség gazdasági helyzetét és társadalmi viszonyait talán a kumulatív válság kifejezés írja körül a legpontosabban. Eszerint a válságok és háborúk gazdasági következményei összeadódtak az utóbbi évek reformjainak problémáival, és ezt még súlyosbította a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, amely részben piaci oldalról, de még inkább finanszírozási szempontból tovább rontotta a helyzetet. A korábbi gazdaságátalkítási modell kifulladásá után egyelőre nem kerültek megfogalmazásra újszerű, alternatív javaslatok. A térség megsemmisült gazdasági alapjai nem teremtdtek újjá.

Részleges átalakulás a közvetlen tőkebefektetések hatására megvalósult ugyan, de ez sem volt képes ellensúlyozni a termelésben és a munkahelyek számában bekövetkezett veszteségeket, a legtöbb esetben a privatizáció sem járt új munkahelyek létesítésével, a valódi zöldmezős beruházások pedig korlátozottak maradtak. A gazdaság dualitása (külföldi vállalatok, versus hazai cégek) sokkal erősebb, mint bármely közép-európai országban. Mindezen tényezők, a kumulatív válság ahhoz vezetett, hogy az illegális határátlépések száma a Nyugat Balkán országai és a szomszédos EU-országok között az elmúlt években jelentősen növekedett.

2. táblázat

A Nyugat Balkán és a szomszédos EU-országok (Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Bulgária, Románia) közötti (felderített) illegális migrációval kapcsolatos legfontosabb adatok

	2012	2013	2014	%-os változás 2014/2013
Illegális határátlépések a zöldhatáron	31473	40027	66079	65
Illegális határátlépés a határátkelőkön	1549	1336	1747	31
Csempészek	728	719	1218	69
Belépés elutasítása	37132	36954	42715	16
Menedékkérelem	20141	43139	70383	63
Hamis úti okmányok	677	605	880	45

Forrás: Western Balkans Annual Risk Analysis, May 2015. p. 47

A kivándorlási szándék az átfogó nemzetközi közvélemény-kutatások alapján 2013-ra vonatkozóan: Albániában a lakosság 40%-a, Szerbiában pedig közel 25%-a szeretné elhagyni az országot. Az albán adat 2013-ban messze meghaladta pl. a szír értékeket.³ A Friedrich Ebert Alapítvány 2014-es és 2015-ös kutatása arra a következtetésre jutott, hogy, a 14-29 éves korosztály mintegy kétharmada kíván elköltözni Albániából, s ez az arány Koszovóban, illetve Macedóniában is meghaladja az 50 százalékot.⁴

3. táblázat

Illegális határátlépések a zöldhatáron a Nyugat Balkán és a szomszédos EU-országok (Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Bulgária, Románia) között a határátlépések származási országa szerint (legfontosabb 5 ország)⁵

	2012	2013	2014	Az összes százalékában (2014)	%-os változás 2014/2013
Koszovó	1100	6399	23521	36	238
Szír	1473	2706	12536	19	363
Albánia	6452	10072	11662	18	16
Afganisztán	7201	4065	10963	17	170
Palesztina	577	367	998	15	172

Forrás: Western Balkans Annual Risk Analysis, May 2015. p. 47

³ Source: OECD (2015 forthcoming): Connecting with Emigrants: a global profile of Diasporas, Gallup World Poll survey

⁴ További érdekes információk találhatóak a FES Pristina irodájának kutatási anyagaiban a migránsok profiljával kapcsolatban. Lásd pl.: <http://www.fes-prishtina.org/wb/media/The%20Kosovo%20Torrent%20to%20EU%20English.pdf>

⁵ A pontos hatások és dinamikák értékelését megnehezíti, hogy a nyugat-balkáni országokból vízummentesen, legálisan lehet belépni az EU területére. Így pl. a 2010 előtti időszakban a Nyugat-Balkánról érkező illegális határátlépések száma a jelenleginél magasabb volt. Macedónia, Montenegró, Szerbia 2009 decemberében (IP/09/1852); Albánia és Bosznia-Hercegovina 2010 novemberében került vízummentesség alá. (MEMO/10/548). A változás a 2010 előttihez képest elsősorban az, hogy a nyugat-balkáni országokból legálisan érkezők nyújtanak be menedékkérelmet, s csak kisebb részük érkezik illegálisan az EU területére. A menedékkérelmek döntő többségének elutasítása azonban ismét erősíti az illegális belépést még a vízummentesség alá tartozó térségbeli országokból is. Koszovó tisztázatlan (pontosabban bonyolult és ellentmondásos) nemzetközi státusza miatt természetesen nem tartozik a vízummentesség alá.

Bár a különböző közvélemény-kutatások adatai módszertani okokból nem mindig hasonlíthatóak össze közvetlenül, az egy irányba mutató következtetések jelzik, hogy a Nyugat Balkán országai esetében a jelenlegi gazdasági és politikai feltételek jelentős változatlansága esetén viszonylag nagy valószínűséggel számolhatunk hasonló kivándorlási szándékokkal a következő években is. 2015-re a térségből történő migrációs nyomás újra kritikus szintet ért el, s ez sorozatos válságok formájában is megmutatkozott (Koszovóban 2015 első hónapjaiban, Albániában és Macedóniában az év további részében). Albánia élen jár azon a ranglistán, amely az országból emigráltak arányát méri az országban élők számához viszonyítva (kb. 3 millió emigráns, 3 millió lakos). Az egyes migrációs hullámok esetében az elmúlt másfél évtizedet tekintve a kivándorlási hullámok közvetlen kiváltó oka eltérő volt (hol a háborús-polgárháborús helyzet, hol a gazdasági embargó stb.). Mára az első számú és mindent átható tényező a gazdasági kilátástalanság, a társadalmi mobilitás hiánya és a korrupció (ez utóbbi tényező is jelentősen hozzájárul sokak gazdasági kilátástalanságához), s egyre inkább a szegénység, különösen a roma lakosság körében.

4. táblázat
Egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
EU-28	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Montenegró	35	39	40	41	40	41	39	40	39
Macedónia	31	31	33	35	35	34	34	36	36
Albánia	23	24	26	29	28	28	28	28	29
Szerbia	32	33	36	36	36	36	37	37	35
Bosznia-Hercegovina	27	28	26	27	27	28	28	29	28

Forrás: Eurostat

A problémák a térségben kormányzati ciklusokon átívelő jellegűek, sok esetben a rövid és középtávon a megoldás reménye nélkül. A következmények sokrétűek: a beruházások hiánya, a szociális jóléti-rendszer működési nehézségei, az oktatási rendszer széttöredezettsége, szervezett bűnözés, magas munkanélküliség, szegénység, frusztráltság, harag. Ma már megállapítható, hogy a kétezres évek első kétharmadában jellemző relatíve gyors gazdasági növekedés korszaka inkább csak a gazdasági elszigeteltség, politikai instabilitás enyhülésének köszönhető helyreállítási időszak volt, s nem vezetett a hosszabb távon is fenntartható felzárkózási pálya kialakulásához.

5. táblázat

A gazdasági növekedés alakulása a Nyugat-Balkánon (%)

	2004-2008 átlag	2009	2010	2011	2012	2013	2009-2013 átlag	2014
Albánia	6,05	3,3	3,8	3,0	1,2	0,7	2,4	n.a.
Bosznia- Hercegovina	5,47	-2,7	0,8	1,0	-1,2	1,2	-0,18	n.a.
Macedónia	5,02	-0,9	2,9	2,8	-0,4	3,1	1,5	3,8
Montenegró	6,96	-5,7	2,5	3,2	-0,5	3,5	0,6	n.a.
Szerbia	5,49	-3,5	1,0	1,5	-1,5	2,4	-0,02	-1,8
Koszovó	5,07	3,5	3,2	4,4	2,5	2,5	3,22	n.a.

Forrás: Eurostat

Emiatt jelenleg a gazdaság átalakulását, fejlődését tekintve alig változtak az alapkérdések, amelyek egy-másfél évtizeddel ezelőtt is napirenden voltak: hogyan lehet biztosítani a felzárkózást, a munkahelyek teremtését elősegítő szerkezeti átalakulást, a jövedelmek növelését, a szegénység csökkentését és a beruházások finanszírozását, amely elemek nélkülözhetetlenek a *push* hatások mérsékléséhez.

Fontos megjegyezni, hogy a migrációs folyamatok erősödésével kapcsolatos alapok jelenleg gazdaságiak, de ezek összefüggenek politikai vagy külpolitikai tényezőkkel is. A helyzetet a következő években (évtizedben) tovább súlyosbíthatják a demográfiai tendenciákhoz kapcsolódó etnikai változások (Macedónia esetében különösen), amely növekvő politikai kockázatokat okoz már most is. Ezen gazdaságon kívüli tényezők felerősödése bármikor bekövetkezhet a térségben, ami további nagy volumenű migrációs hullámot válthat ki.

Nevesítve, a következő kulcskockázatokkal célszerű számolni a következő években, amelyek hirtelen migrációs hullámokat válthatnak ki (a folyamatosan meglévő viszonylag jelentős migráción *túlmenően*):

1. Az albán (és a koszovói) lakosság életszínvonala rendkívül lassan növekszik, vagy éppen stagnál. A gazdaság jelentős szerkezeti átalakulásához szükséges tőkeforrások hiányoznak. Mindez a demográfiai folyamatokkal párosul, amely az albán népesség térségen belüli számarányának folyamatos bővüléséhez vezet. (A külföldre települők körében a születésszám csökkenő trendet mutat. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy főleg egyedülállók mennek külföldre első hullámban.) Emiatt a térség etnikai összetételének változása növekvő térségen belüli kockázatokkal párosul, ami Macedónia északnyugati részeire is kiterjed. Ez részben az albán lakosság további migrációjához vezet (mivel a munkanélküliség a gyenge gazdasági aktivitás és a bővülő népesség következtében még magasabb szintet érhet el), de az albánok lakta térséggel közvetlenül szomszédos területekről is folyamatos kiáramlást generálhat. Az albán lakosság migrációját az elmúlt évtizedekben már kialakult európai kapcsolatok is fenntartják, erősíthetik (igen jelentős az albán lakosság az EU országokban). Ez az erős kapcsolatrendszer a hazautalások mértékében is tetten érhető.

6. táblázat
Hazautalások (remittances) a GDP %-ában

	Hazautalások				
	2009	2010	2011	2012	2013
Albánia	10,9	9,7	8,7	8,1	8,5
Bosznia-Hercegovina	10,6	11,7	10,1	10,9	11,8
FYROM	4,1	4,1	4,2	4,1	3,7
Montenegró	4,8	7,2	6,2	7,3	7,5
Szerbia	9,8	9,1	7,6	7,4	8,8
Koszovó	18,7	17,3	16,9	16,4	15,9

Forrás: World Bank remittances inflow database (2015 áprilisi adatok)

2. Bosznia-Hercegovina államiságának problémái az elmúlt néhány évben (alapvetően 2006-tól kezdődően) egyre erősödő mértékben érzékelhetőek. Az ország esetleges darabokra hullásának esélye az egy évtizeddel ezelőtti helyzettel összevetve számottevő. A Daytoni rendszer alapvető megreformálása nélkül, az Európai Unió jelenlegi rendkívül ellentmondásos nyugat-balkáni politikájának fényében, az ország minden szintjét átható korrupció mellett a migráció növekedése irányába ható tényezők vannak túlsúlyban. Ha Bosznia-Hercegovina szétesik, a Nyugat-Balkánon belüli migrációs folyamatok felerősödnek, de részben nő az Európai Unió felé irányuló vándorlás is.⁶
3. Szerbia esetében a kockázatot az esetleges belpolitikai feszültségek növelhetik alapvetően. Ezek, s a kapcsolódó bizonytalanság eddig is fenntartotta a relatíve jelentős migrációs hullámot, de további növekedése sem zárható ki negatív belpolitikai szcenárió bekövetkezése esetén. A szerb belpolitika esetleges változása pedig közvetlen fenyegetést jelenten mind Albánia, mind pedig Koszovó szemszögéből.

Mindezek tükrében a Nyugat-Balkánnal kapcsolatos migrációs problémák kezelésének, a kockázatok mérséklésének közvetett nemzetközi stratégiájának támogatása javasolható, amely a migrációt kiváltó tényezőkre koncentrál, és közép-hosszú távon (3-5 év) mérsékelheti a térségből az elvándorlást.

1. Az Európai Unió új, sokkal erőteljesebb integrációs stratégiájának kialakítása. Az EU jövőbeni stratégiájától és politikájától függően a perspektívák gyökeresen eltérően alakulhatnak.⁷
2. A gazdaság felzárkózása a jelenlegi keretfeltételek mellett nem folytatható, annak tartalékai kimerültek, ezért valami radikálisan újra lenne szükség. Ehhez keretet

⁶ A Nyugat-Balkánra vonatkozó, a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalomban elfogadott elnevezés az „Unfinished Business” (Befejezetlen Ügy). A legfontosabb ezzel kapcsolatos szempontok háttérét jól megvilágítja pl. Vedran Dzihic – Daniel Hamilton (eds.) 2012: Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community. Washington DC: Center for Transatlantic Relations

⁷ A különböző alternatívák policy-oriented értékeléséről lásd részletesebben: EUROPEAN FUND FOR THE BALKANS 2014: The Unfulfilled Promise: Completing the Balkan Enlargement. Balkans in Europe Policy Advisory Group, Policy Paper, May 2014

biztosíthatna a közepesen fejlett országokra (middle-income countries) kidolgozás alatt álló globális alapelveket megfogalmazó nemzetközi segély- és fejlesztéspolitika.⁸ Egy Marshall-segély jellegű program célja lenne a vállalati beruházások, az exportképes, versenyképes kapacitások kialakítása, s fontos szerepet tudna játszani a magánbefektetők bizalmának elnyerésében is.

3. A régió iránti amerikai elkötelezettség kinyilvánítása. Ez megerősítené a hitet abban, hogy a térség és az itt élő emberek jövője lényeges a legfontosabb nemzetközi szereplők számára. Mindez a NATO további térségbeli bővítésének támogatását is magában kellene foglalnia.

⁸ A nemzetközi fejlesztéspolitika új elveinek és kereteinek kialakítása jelenleg fordulóponton áll. Ennek egyik eleme az a kérdés, hogy vajon a közepesen fejlett országok esetében (mint pl. a Nyugat-Balkán országai is) szükség van-e speciális nemzetközi (bilaterális és multilaterális) fejlesztési stratégiák kialakítására, és ha a válasz igen, akkor annak mi lehetne a leghatékonyabb szerkezete.